

PROPOSTA PER A UNA METODOLOGIA D'ESTUDI DE LA ROMANITZACIÓ D'UN TERRITORI: EL TERRITORI D'ILURO.

0.— PRESENTACIÓ.

La comunicació que presentem tan sols pretén ser un punt de partida per a l'estudi posterior i sistemàtic d'un aspecte de la història mataronina força concret, però a la vegada enormement interessant pel coneixement del posterior desenvolupament històric de la nostra ciutat, fonamentat sobre un futur d'excavacions realitzades seguint una metodologia prèviament elaborada. Ens referim al procés de romanització del territori d'Iluro.

L'arqueologia és una tècnica històrica que, a manca de dades d'altres tipus, fonamentalment escrites, pretén reconstruir un passat més o menys llunyà. Un estudi arqueològic es pot realitzar des de diversos punts de vista metodològics. Un d'ells és el que nosaltres utilitzarem i que es basa a formular una hipòtesi de treball a la qual hem arribat mitjançant un seguit d'excavacions arqueològiques ja realitzades, però malauradament encara insuficients.

Aquesta hipòtesi de treball és la que actualment ens permet tenir uns objectius clars a investigar en properes intervencions i que es basa, fonamentalment, en un criteri selectiu a l'hora de realitzar noves excavacions, seleccionant un seguit de jaciments que, en lloc de ser font d'acumulació de materials, constitueixen la clau per resoldre uns determinats problemes.

El resultat d'aquestes futures actuacions arqueològiques serà el que ens farà canviar o ratificar la hipòtesi inicial de treball que proposem. En qualsevol cas creiem que és un sistema vàlid en aquests moments per començar a estudiar el procés de romanització del territori de la romana Iluro.

Per altra banda, en aquest estudi fem un intent de relacionar jaciments de característiques diverses que fins ara s'havien considerat com unitats d'estudi separades.

La romanització en el nostre país no la podem entendre si no s'interrelaciona tot allò que coneixem de cada un d'aquests diversos tipus d'assentaments que coincidiren durant un temps.

1.— ESTAT ACTUAL DELS NOSTRES CONEIXEMENTS: La documentació arqueològica.

Abans de seguir endavant amb la nostra proposta caldrà veure quin és el punt del qual es parteix ja que no es pot pas obviar una herència arqueològica que, amb els seus encerts i mancances, és fruit d'una etapa històrica que creiem —o desitgem—

definitivament acabada. Aquest passat arqueològic nostre ens ha llegat uns materials, uns jaciments a mig excavar i una sèrie de problemes plantejats que s'hauran de resoldre temps a venir. Resumirem a continuació quin és aquest punt de partida.

1.1.

Tenim bàsicament per al nostre estudi els resultats de les excavacions fetes anys enrera al poblat ibèric de Burriac, a la ciutat de Mataró i a les vil·les romanes del seu entorn. Aquestes excavacions han estat sintetitzades i publicades en les diferents obres fetes pel Sr. Marià Ribas, el resultat de les quals el creiem suficientment conegut per tothom per la qual cosa no hi tornarem a insistir. (RIBAS, M. 1952); (RIBAS, M. 1963).

Per altra part, tenim el concurs de les darreres campanyes d'excavacions, els resultats definitius de les quals encara no s'han donat a conèixer públicament tota vegada que la majoria encara estan en fase d'estudi, la qual cosa no impedeix de donar-ne unes conclusions provisionals força probables.

Ens referim en concret a les excavacions que s'han continuat fent en els llocs abans indicats, de les quals en donem ara un breu resum per veure la problemàtica que presenten i el resultat concret al qual han donat lloc.

1.2. Burriac.

El poblat ibèric de Burriac està situat a la vessant de migdia de la muntanya del mateix nom, en el terme municipal de Cabrera de Mar.

És un jaciment força complex per al seu estudi, en primer lloc perquè ens trobem davant d'un poblat d'extensió extraordinària —més de 10 ha— i, en segon lloc, perquè comprèn un període de temps molt ampli —segles VI - I aC.

Durant molts anys s'han realitzat diverses campanyes d'excavació en llocs molt puntuals i sense un pla ben establert d'objectius prioritaris a investigar. A aquest fet hem d'afegir la problemàtica de les actuacions clandestines de furtius que durant molts anys han fet d'aquest jaciment el lloc preferit per les seves explotacions.

Tot això ha comportat el coneixement fragmentari que tenim en aquests moments del jaciment, així com l'existència d'un cúmul de material a vegades sense context arqueològic, per tant gens documentat i poc útil per a l'estudi sistemàtic del poblat.

Ha estat en la dècada dels 80 quan s'ha reemprès les excavacions del jaciment després d'un llarg temps d'inactivitat. De les campanyes que en els darrers anys s'han dut a terme cal destacar la realitzada l'any 1983 sota la direcció dels Srs. J. Miró i J. Pujol en el sector occidental del poblat, i les que durant l'any següent formaran part del "Pla de solidaritat amb l'atur" promogudes per la Generalitat de Catalunya, dirigides per un equip de cinc arqueòlegs professionals.

Ha estat arran d'aquestes actuacions que s'han començat a omplir certs buits de coneixements que fins ara teníem.

El jaciment de Burriac és un dels típics poblats de la Laietània ibèrica, tal vegada un dels més coneguts. Com a tal, es troba situat en una elevació natural de fàcil defensa amb un ample camp visual i de domini de la plana litoral. Consta d'un recinte emmurallat dins del qual es distribueixen una xarxa d'habitacions i carrers. Un intent de sistematització de les seves fases d'ocupació i evolució cronològica es va establir com a resultat de la campanya de 1984 (BENITO, N; BURJACHS, F; DEFAUS, J.M.; ESPADALER, M. del Mar; MOLINA, M. 1986). Els autors en dedueixen sis fases diferents:

- Fase A (segle VI aC): Fase ibèrica pre-urbanística on l'estructura d'hàbitat és la cabana de materials fungibles.
- Fase B (segles VI-IV aC): Primer urbanisme del poblat.
- Fase C (mitjan del segle IV aC): Moment en el qual es construeix la torre i la muralla del sector occidental.
- Fase D (mitjan del segle IV - III aC): Mateix tipus d'estructures d'hàbitat que en la fase anterior.
- Fase E (posterior al 150 aC): Època de romanització, de la qual es conserven les dues darreres fases urbanístiques del poblat.
- Fase F (75 aC): Fase d'abandonament del poblat.

Els vestigis ibèrics de la zona de Cabrera de Mar es completen amb una necròpolis d'incineració situada a uns 600 m del poblat, en ús entre el segle IV i mitjan del segle II aC (BARBERA, J. 1968) i (BARBERA, J. 1969-1970) i un camp de sitges situat a uns 300 m del poblat que s'inutilitzen entre el segle IV i mitjan del segle II aC (PUJOL, J. i GARCIA, J. 1982-1983).

L'aspecte que més ens interessa per a aquest treball, però, és el de l'abandonament del poblat. Aquest moment el coheixem arran de la informació extreta de la campanya d'excavacions de l'any 1983 al sector occidental del poblat (MIRO, J; PUJOL, J. 1986). El resultat fou l'excavació d'un gran dipòsit excavat a la roca, que pot interpretar-se com una cisterna de recollida d'aigües pluvials que abastia aquest tan imprescindible element a una gran part del poblat. Aquest dipòsit fou inutilitzat per successives rierades que l'ompliren d'un seguit d'estrats de sorres i argiles que s'havien anat dipositant paulatinament juntament amb una gran quantitat de material arqueològic.

L'estratigrafia presentava dos nivells clars: un primer nivell (N-I) fora del dipòsit, format a partir d'un abocament intencionat i artificial tant de terres argiloses com de material fora d'ús en aquells moments. El segon nivell (N-II) dins de la cisterna format de manera natural per successives rierades, constava de set estrats diferents. Segons el material estudiat s'han pogut datar els nivells:

N-II: 90 - 100 aC fins 72 aC.

N-I : 72 aC fins 50-40 aC.

És en aquest N-I on ha aparegut, fins ara, el material més modern del poblat.

1.3. Mataró.

La problemàtica que plantegen les excavacions a la ciutat romana d'Iluro és similar al que ha succeït a Burriac: les diferents excavacions que fins ara s'han dut a terme no obeeien a una planificació adequada sinó que s'anava a remolc de les constants obres de remodelació de la ciutat, de manera que el treball d'investigació arqueològic en la majoria dels casos era resultat de l'enderroc d'un edifici o de la remodelació d'una plaça o d'un carrer.

La conseqüència de tot això ha estat l'actual configuració de la trama urbana d'Iluro, totalment inconnexa, amb desesperants mancances d'informació. La conseqüència final és que després de quaranta anys d'excavacions encara poca cosa podem dir sobre la situació dels principals elements arquitectònics de la ciutat romana i encara menys tenir una idea aproximada de l'evolució de la ciutat. Com per una banda les excavacions d'emergència continuaran inevitablement, de manera paral·lela caldria planificar un seguit de prospeccions al solar de la romana Iluro seguint una metodologia selectiva per tal d'anar a prospectar el lloc que creiem que podria resoldre una determinada problemàtica prèviament establerta.

En el cas concret del fenomen de la romanització i de la fundació de la ciutat, excavacions d'emergència i excavacions planificades hauran d'anar acompanyades d'una recerca similar en els nuclis d'hàbitat ibèric —concentrat o dispers—, i de l'assentament romà rural, és a dir, les vil·les romano-republicanes.

Heus ací el resum de les darreres investigacions a Mataró que han proporcionat materials d'època republicana:

Can Genissans (c/ Sant Francesc d'Assís, 16 bis).

Troballa d'un dipòsit de grans dimensions ple de materials ibèrics, romano-republicans i d'època augustal, la qual cosa ens fa pensar que el temps d'amortització de l'esmentat dipòsit fou molt curt si és que en realitat alguna vegada serví per a l'ús pel qual es construí.

Cal destacar la troballa de diversos mòduls numismàtics que representen les monedes més antigues trobades fins ara a Mataró, les quals, pel seu estat de conservació, demostraven que havien estat circulant llarg temps. La datació dels materials ens la proporcionaven dos denaris romans, un de l'any 63 aC i l'altre del 49 aC (CERDÀ, J.A. 1986).

Plaça Gran.

Troballa d'una *domus* romana amb paviments d'*opus signinum* decorats amb tesselles. Pel sota de la construcció romana aparegueren ceràmiques ibèriques destacant un bocal sencer només decapitat en construir-se un paviment d'*opus spicatum*. Dins d'aquesta gerra aparegué una moneda ibèrica de la 5ª emissió de la seca d'ILDURO (vers el 104 aC), en molt bon estat de conservació.

Troballa d'una claveguera romana amb fons de campaniana B formant part d'una de les seves parets (ARXE, J. i CERDÀ, J.A. 1986).

Can Vinyals (c/ de la Pau, 5).

Trobada de material romano-republicà, del qual destaquem gairebé senceres dues peces de ceràmica de "vernís negre". (CERDÀ, J.A. 1981).

Can Ximenes (Carreró, 43-45).

Per ser aquesta la intervenció que de manera més notòria ha proporcionat materials ibèrics i romano-republicans serem una mica més explícits.

Primerament hem de dir que es tracta del primer jaciment que d'una manera clara i arqueològicament documentada ha proporcionat estrats anteriors a August i, fins i tot, estrats ibèrics.

De les cinc cates practicades abans de l'enderroc de l'edifici actual, la realitzada al pati de la casa posà al descobert un estrat romano-republicà que coincideix, en línies generals, amb l'estrat més modern dels localitzats a Burriac. La seva datació tant per l'absència d'uns determinats tipus ceràmics (aretines i àmfores laietanes del tipus Pasqual 1) com per la presència de ceràmiques de vernís negre, italo-megèrica, àmfores Dressel 1, parets fines del tipus Mayet II i III, ús comú romano-republicana i ceràmica ibèrica a torn i pintada, seria vers 50-40 aC.

De les cates efectuades dins de la casa, la núm. 2 posà al descobert una sèrie d'elements arquitectònics romans i un conjunt d'estrats dels quals en destaca un que contenia materials ibèrics molt escadussers —ceràmica a torn i a mà— i pel damunt seu un altre molt més ric amb abundant presència de campaniana A tardana. Ambdós estrats foren en part destruïts en construir-se les clavegueres romanes trobades i l'interessant edifici públic romà d'ús encara incert.

Aquesta estratigrafia de Can Ximenes presenta una problemàtica encara no resolta del tot satisfactòriament i constitueix un dels principals objectes del nostre estudi. (CERDÀ, J.A. 1986). El material ibèric exhumat s'afegeix al conjunt aparegut en les diverses excavacions fetes anys enrera a Mataró, i de manera molt concreta a la realitzada al Fossar Xic.

1.4. Els assentaments rurals.

Pel que fa al coneixement de l'assentament rural romano-republicà disposem d'una eina indispensable, la tesi doctoral de la Dra. Marta Prevosti (PREVOSTI, M. 1981), la qual, en tractar les vil·les romano-republicanes situades en el territori d'Iluro, conclou dient: *Respecte als hàbitats romans que presenten campanianes del tipus A, és a dir, que daten almenys de finals del segle II o començaments de l'I aC, en tenir 26. No hi ha dubte que és una xifra elevada... que ens prova que les vil·les de la comarca daten d'una època força antiga. Ja en aquells moments veiem un seguit de vil·les establertes a la vora del mar. És a dir, que ens sembla que la preferència de la zona plana ja data dels primers moments de les fundacions rurals romanes.*

Les vil·les que contenen ceràmica campaniana B i els poblats ibèrics romanitzats en són 34, la qual cosa representa un fort augment respecte a l'anterior. Això ens demostra que els assentaments romans daten de finals del segle II o començaments de l'I aC, i ens indiquen que es van anar consolidant i establint durant aquest darrer segle...

De les vil·les on s'ha practicat excavacions sabem que n'hi ha amb nivells republicans clars i rics; la majoria són vil·les riques. Per tant, creiem que ja degueren ser fundades amb una certa envergadura.

Tant Baetulo com Iluro, i per tant també les vil·les del seu territorium, responen a una colonització d'època republicana.

Per tant, tenim un panorama que podria respondre molt bé a la presa de possessió dels camps de cultiu dels voltants de les ciutats de Baetulo i Iluro en el mateix moment de la seva fundació. Però ens falten moltes més dades per poder saber com es va prendre possessió de la terra, com es va distribuir i explotar i quin paper van jugar en tot aquest afer els indígenes. De totes maneres, cal recordar ara aquí l'existència de possibles vicus al peu dels poblats ibèrics, així com la relativa continuïtat de vida en algun d'ells. Però, evidentment, no sabem si els indígenes varen participar en els repartiments de terres ni com.

Tan sols per posar quatre exemples exposarem els següents:

Veinat del Sant Crist (Cabrils)

Ens diu en Marià Ribas (RIBAS, M. 1975 i 1976): *Hi ha ceràmica idèntica a la de la darrera època del poblament ibèric de Burriac i campaniana del mateix temps, que indica l'antiguitat de la fundació de la vil·la.*

Paratge de Madà (Argentona)

Localització d'una vil·la romana on es trobà un possible forn de ceràmica en el qual es fabricaven formes conegudes de la ceràmica romana de vernís negre, imitacions grises; exemplars molt semblants n'han aparegut a Burriac i Mataró. (Inèdit).

Can Rafart (Mataró)

És una de les vil·les romanes més importants localitzades fins ara on, entre moltes altres coses, han aparegut monedes i sitges ibèriques. (RIBAS, M. 1952).

Can Majoral (Mataró)

Es localitzà i excavà l'abocador del que havia de ser important vil·la romana segons es desprèn del material exhumat. Destaca el nivell tercer del jaciment amb abundant ceràmica ibèrica i romano-republicana datable del segle II aC. (CLARIANA, J. F. 1981).

2.— LA PROPOSTA.

Després d'un període de conquesta romana que en la nostra comarca sembla ser bastant pacífic, llevat d'algunes sublevacions indígenes en moments concrets a començaments del segle II aC, esmentades pels autors clàssics, comença un període d'aculturació vers la població indígena, allò que anomenem la romanització dels poblats. La cultura ibèrica havia estat des del seu principi oberta a totes les influències culturals que provenien de diversos indrets de la Mediterrània; la mateixa iberització no s'entén sense aquestes aportacions exteriors mediterrànies.

El procés de romanització, però, és diferent; aquest comença després d'una ocupació militar en el territori.

Malgrat això, Roma no substitueix bruscament la cultura indígena per la seva. La romanització és un procés lent, però efectiu i irreversible. Ambdues cultures conviuen i en certs aspectes s'interrelacionen. La romanització serà un procés llarg que durarà tot el segle II aC.

Aquests canvis els podem observar en les restes materials d'aquesta època del poblat de Burriac.

A finals del segle II i començaments de l'I aC, aquesta comunitat ibèrica del poblat ja està fortament romanitzada, conviu perfectament amb una presència romana real en la zona.

Paral·lelament i en zones situades en el pla comencen a establir-se nous colons amb la missió d'explotar econòmicament el territori. Aquests nou vinguts, bàsicament de la península Itàlica, no semblen ser un grup nombrós, però sí privilegiat en relació a la població indígena.

Es produeix una parcel·lació de part del territori i apareixen les primeres vil·les i assentaments rurals romans. És lògic pensar que els nous colons necessitarien una mà d'obra abundant per a poder realitzar la seva comesa.

D'altra banda, és possible l'existència, mal documentada fins ara, de petits nuclis rurals ibèrics assentats en la plana amb una petita explotació, potser de tipus familiar, amb una dependència total o parcial dels centres administratius indígenes propers, representats pels poblats, que són en realitat la unitat econòmica i política bàsica ibèrica.

Podem pensar, en un primer moment, en la coexistència d'aquests petits nuclis rurals indígenes amb les primeres vil·les romanes que s'implanten en el territori, fins i tot és possible que alguna d'aquestes noves vil·les romanes es sobreposessin a algun d'ells. El que sembla cert és que a començaments del segle I aC, aquests petits nuclis rurals ibèrics van quedant desplaçats davant la implantació de les vil·les romanes, i arriben a desaparèixer com a tals durant la primera meitat d'aquest segle I aC.

És a començaments d'aquest segle I aC —primera dècada— quan hem de situar l'inici de l'abandonament del poblat. Una de les proves més concloents pot ser la inutilització de la cisterna de recollida d'aigües pluvials que anteriorment hem esmentat. En un poblat amb una població tan nombrosa la inutilització d'un dipòsit de reserva d'aigua és un indicati fiable d'un procés de canvi i d'abandonament, com a mínim, del sector. És en aquest mateix sector on també hi documentem un seguit de sitges situades dins d'habitacions que també s'inutilitzen en aquests moments, reomplentant-se amb material de rebuig i deixalles domèstiques.

Aquest procés d'abandonament és constant i progressiu al llarg de tota la seva primera meitat del segle I aC fins arribar al 50-40 aC, quan l'abandonament pot considerar-se com a definitiu. Els materials arqueològics que ens documenten aquests darrers moments són els que provenen del N-1 del gran dipòsit del sector occidental de Burriac. No podem sobrepassar la data del 40 aC perquè no ha aparegut ni un sol fragment de T.S. aretina, tipus ceràmic d'importació majoritari en tots els jaciments posteriors a aquesta data. Un altre argument que confirma aquesta data és l'absència en la zona del poblat de Burriac de l'àmfora del tipus Pasqual 1, que comença a fa-

bricar-se a la Laietània cap el 40-30 aC. L'abandonament d'un poblat de tan alta demografia, fortament romanitzat, implica el trasllat d'aquesta població a altres indrets possiblement situats a la plana litoral, més si pensem que no coneixem cap nucli d'hàbitat indígena aturonat amb pervivència durant la segona meitat del segle I aC.

En aquesta fase d'abandonament del poblat, la població indígena es dirigiria cap a les vil·les i altres tipus d'assentaments rurals romans que en aquests moments ja semblen ser nombrosos en tota la zona costanera (PREVOSTI, M. 1981). El panorama que tindriem en aquests moments en la plana litoral seria una xarxa d'assentaments rurals romans en ple funcionament amb una explotació sistemàtica del territori, on la mà d'obra bàsica seria la dels habitants dels poblats ibèrics aturonats.

Aquesta explotació econòmica del territori implica una administració del mateix. Per tant es fa necessària l'existència d'un nucli o centre administratiu que aglutini i administri tota l'activitat del camp. En el món romà, i en aquesta època, aquestes funcions les fan les ciutats. En el nostre cas aquest centre administratiu havia de ser la ciutat d'Iluro.

La Iluro romana està documentada per tres tipus de fonts:

- les arqueològiques.
- les epigràfiques i
- les històriques —esmentades pels autors clàssics—.

Per l'aspecte que ens ocupa només ens centrarem en el moment de la seva fundació.

Sobre la seva fundació hi ha hagut diversos autors que han expressat la seva opinió, però fins ara cap d'elles no s'ha pogut demostrar.

Hi ha bàsicament dues tendències:

- la que defensa la hipòtesi d'una fundació republicana i
- la que creu que es tracta d'una fundació augustal.

Dels tres tipus de fonts abans esmentats, l'epigràfica i la històrica no ens serveixen, ja que són posteriors al període que ara ens interessa. Per tant el que analitzarem serà la documentació arqueològica.

Els materials més antics amb context arqueològic trobats a Iluro són contemporanis amb el material que trobem a Burriac en els nivells més antics del gran dipòsit, per tant, datables entre el 100-75 aC.

La problemàtica que presenten els estrats més antics d'Iluro és la seva relació amb estructures de la ciutat romana, és a dir, ens trobem davant de dues possibilitats:

- pot tractar-se d'un material relacionat amb un assentament ibèric —anterior a la fundació de la ciutat—, de la qual cosa ja n'havíem parlat anteriorment.
- que la ciutat romana hagi estat fundada *ex novo* i que aquests siguin els materials més antics i que datin la fundació.

D'altra banda tenim un altre conjunt de materials, més moderns, entre el 60-40 aC, de característiques molt semblants al que trobem al nivell I de la cisterna de Burriac.

Davant d'aquestes dues possibilitats nosaltres formularem la nostra hipòtesi: el conjunt de materials més antic que hem esmentat correspondria a un assentament ibèric de plana anterior a la fundació de la ciutat, mentre que el segon conjunt de materials formarien part d'una comunitat indígena arribada dels poblats ibèrics que ja s'haurien integrat a la ciutat fundada un temps abans.

Per tant donem com a hipòtesi de fundació per a la ciutat d'Iluro un moment intermedi entre els dos conjunts de materials -75-50 aC-. Creiem, però, que la primera reestructuració important de la ciutat, ja en ple funcionament, seria en època augustal.

Si acceptem com a vàlida aquesta data fundacional ens adonarem que en un determinat espai cronològic coexistiren els tres tipus d'assentaments: les vil·les romanes i la ciutat, en fase d'expansió, i algun sector del poblat de Burriac, en fase de declivi.

Els darrers habitants del poblat -fase d'abandonament definitiu- es traslladarien tant als assentaments romans rurals com a la mateixa ciutat d'Iluro, cosa que explicaria aquest segon conjunt de material trobat, datat entre el 60-40 aC, localitzat a Mataró.

De qualsevol manera seran les futures excavacions les que ens aclariran un xic més aquests aspectes de la història de la nostra ciutat.

Josep Antoni Cerdà i Mellado
Joaquim Garcia i Rosselló

BIBLIOGRAFIA.

- 1.- ARXÉ i GÁLVEZ, J.; CERDÀ i MELLADO, J.A. (1986): *Nota de l'excavació feta a la Plaça Gran (Mataró) a "Laietània" 2-3 (Mataró, 1986).*
- 2.- BARBERÀ i FARRÀS, J. (1968-69): *La necròpolis ibèrica de Cabrera de Mar. Excavació 1968-69. "Ampurias" XXXI-XXXII, p. 97-150 (Barcelona, 1969-70).*
- 3.- BENITO, N.; BURJACHS, F.; DEFAUS, J.Ma.; ESPADALER, Ma. del Mar; MOLINA, M.; (1986): *Les excavacions al poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme), durant l'any 1984. "Laietània" 2-3, p. 42-45 (Mataró, 1986).*
- 4.- CERDÀ i MELLADO, J.A.: (1981): *Troballes arqueològiques al carrer de la Pau (Mataró). "Laietània" 1, p. 65-82 (Mataró, 1981).*
- 5.- CERDÀ i MELLADO, J.A.: (1986): *Notes de les excavacions fetes a Can Genissans i Can Ximenes. "Laietània", 2-3 (Mataró, 1986).*
- 6.- CLARIANA i ROIG, J.F.: (1981): *Sondatge estratigràfic a la vil·la romana de Can Majoral (Mataró). "Laietània" 2, p. 83-185 (Mataró, 1981).*
- 7.- GARCIA i ROSELLÓ, J.; PUJOL i DEL HORNO, J.: (1986): *El grup de sitges de Can Miralles - Can Modolell (Cabrera de Mar, El Maresme), Un jaciment d'època ibèrica situat en la rodalia del poblat de Burriac. "Laietània" 2-3, p. 46-145 (Mataró, 1986).*
- 8.- MIRÓ i CANALS, J.; PUJOL i DEL HORNO, J.: (1986): *Nota sobre la campanya d'excavacions realitzada durant l'any 1983 en el poblat ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, El Maresme). "Laietània" 2-3 (Mataró, 1986).*
- 9.- PREVOSTI i MONCLÚS, M. (1981): *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Ilduro. (Mataró, 1981).*
- 10.- RIBAS i BERTRAN, M. (1981): *El poblament d'Ilduro. (Mataró, 1982).*
- 11.- RIBAS i BERTRAN, M. (1963): *Els orígens de Mataró. (Mataró, 1963).*